

„Tot maintien van ons character”

Hoorn is in het verleden veel minder een plaats van rust en gezapigheid geweest dan wij met een nostalgische kijk op de geschiedenis vaak menen. Ook in de kleine gemeenschap van de stad aan de Zuiderzee leefden spanningen die zich in gewelddadigheden konden ontladen. Op een van die relletjes, namelijk dat van 12 november 1772, zou ik hier wat dieper willen ingaan, omdat we daarmee wat meer inzicht krijgen in de machtsverhoudingen van die tijd en omdat we daarmee ook een goede kijk krijgen op een mentaliteit die ik typisch Nederlands zou willen noemen. Mijn erkentelijkheid bij het schrijven van dit artikel gaat uit naar Rob de Knecht die me op dit voorval wees en het materiaal verzamelde dat de zaak van verschillende kanten belichtte.

Het leger

Allereerst dan het relaas van de gebeurtenissen zoals het aan de hand van de verschillende archiefstukken kan worden opgebouwd. Hoorn bezat, althans tot aan die rumoerige tweede november een militair garnizoen. Omdat het verhaal zich voor een belangrijk deel in de militaire sfeer afspeelt eerst een paar woorden over de structuur van „defensie” van ons lieve vaderland voor 1795.

De Nederlandse Republiek was als alle Europese staten voor zijn verdediging aangewezen op een huurleger. Wel bestond er een burgermilitie, de schutterij, met een dienstplicht, maar deze schutterij had voor militaire operaties van enige omvang geen enkele betekenis. Hoogstens fungeerde ze als een soort mobiele eenheid van het stadsbestuur bij voorkomende rellen. Het echte leger was geen eenheid, doordat de verschillende regimenten waaruit het was opgebouwd afzonderlijk door de zeven provincies van de Republiek betaald werden. Bij de besturen van die zeven gewesten kon dan ook gemakkelijk de idee naar voren komen dat ze de legereenheden die ze betaalden — in die tijd zei men, die te hunner repartitie stonden — voor hun eigen politieke doeleinden konden gebruiken. En de provinciale besturen waren niets anders dan de vertegenwoordigers van de stemhebbende steden, zoals Hoorn, en de adel, zodat het duidelijk is, dat de legerleiding bij de heren regenten weinig had in te brengen. Met uitzondering echter van de opperbevelhebber. Dat was de stadhouder, in 1772 Willem V, die een bijzondere invloed bezat, doordat de regenten voor hun benoeming in verschillende functies van hem afhankelijk waren.

De sous-luitenant en zijn huisknecht

Hoofdfiguren in het hierna volgende drama waren een van de officieren van het Hoornse garnizoen, de sous-luitenant Van Pabst en zijn huisknecht Jacob Wolter. De arbeidsomstandigheden bij Van Pabst schijnen niet ideaal te zijn geweest, want Wolter had, overigens tevergeefs, al enkele malen voor die tweede november te kennen gegeven, dat hij zijn ontslag wilde. Op 1 november, de dag waarop huispersoneel van oudsher het recht bezat van werkgever te wisselen, zei Wolter zijn dienst op en vroeg om het verschuldigde loon. In plaats daarvan kreeg hij een aframmeling en werd met een sterk militair escorte naar de als militaire gevangenis dienst doende Oosterpoort gebracht en daar opgesloten. Toen dit in de stad bekend werd begon er iets te broeien. Er was een grove inbreuk gemaakt op het rechtvaardigheidsgevoel van het sociaal gezien lagere deel van de bevolking.

Maar ook in een heel andere hoek van de stedelijke samenleving werd de zaak hoog opgenomen. De hoogschout ontbood als hoofd van de rechterlijke macht in de stad Van Pabst de volgende dag bij zich op het stadhuis. De sous-luitenant kreeg te horen, dat men in Hoorn niet op een dergelijke manier met zijn personeel omsprong en dat hij zich bij eventuele klachten over zijn huisknecht, die geen militair was, tot de rechterlijke macht kon wenden. Waarop de heer Van Pabst antwoordde, dat hij zijn knecht behandeld had, zoals men dat in garnizoensplaatsen met minderen pleegde te doen en dat hij niet van plan was zijn mindere te ontslaan. Verdere bijzonderheden van de daarop volgende, waarschijnlijk wat verhitte, woordenwisseling worden niet gegeven. We weten alleen, dat de schout Van Pabst dwong te beloven zijn huisknecht vrij te laten, zij het in alle stilte na het vallen van de duisternis. Het hoofd van de Hoornse politie had blijkbaar begrip voor het gezichtsverlies dat de officier moest lijden en tenslotte was het een zaak van heren onder elkaar.

Het tumult op de Rode Steen

Naar de officier toe was de gesticulatie van de schout begrijpelijk, naar de bevolking toe een fout. Bij de Oude Oosterpoort was ondertussen een ophoop ontstaan van hoofdzakelijk opgeschoten jongens. Het schijnt dat er hier zonder bezwaar gesproken kon worden tussen de gevangenen en hun bezoekers. De huisknecht klaagde, dat hij zonder eten was opgesloten en de komende nacht ook niets zou krijgen. Toen men van dit onrecht hoorde, gevoegd bij het voorgaande, vormde zich spontaan een groep jongeren, die zich daarop naar de woning van de officier begaf. Dat was het huis direct ten noorden van de Waag aan de Rode Steen, nu Rode Steen 9, eigendom van de weduwe van de Hoornse regent Helmig Schuurman. De delegatie belde aan en verzocht om vrijlating van de knecht. Van Pabst liet de deur van zijn huis voor de jongens dichtgooien. Niet alleen blijkt, dat de man mensen van mindere komaf dan hijzelf als een soort vee beschouwde — voor mensen uit meer oostelijke streken in die tijd een niet ongebruikelijke opvatting — maar ook, dat hij het vermogen miste de situatie van het ogenblik juist in te schatten. Want enkele ogenblikken later vlogen de eerste stenen bij hem door de ruiten. De groep voor het huis groeide snel aan en de toestand werd zo dreigend, dat de garnizoenscommandant, een zeker majoor De Tombe, zich tot de burgemeesters wendde. De nervositeit van de leiding van het garnizoen kan gedeeltelijk verklaard worden uit de omstandigheid dat in het betreffende huis de vaandels van de beide hier gelegerde compagnieën bewaard werden. Wie weet welke bijna magische